

BİLİMSEL KURAMSALLAŞMANIN İLK ÖRNEKLERİ Mİ YOKSA METAFİZİK Mİ?

-ANTİK YUNAN'DA ARKHE ARAYIŞI-

Ömer Faik ANLI*

Anaximandros

İyonya Okulunun ikinci filozofu olarak görülen Anaksimandros, bir gelenek halini alacak ve pek çok filozof tarafından aynı başlıkla kaleme alınacak *Peri Physis* (Doğa Üstüne) adlı denemenin ilk yazarıdır. Bu ilk örnek günümüze erişmemiştir. Thales'te olduğu gibi, Anaksimandros'un da bilim adamı yönü ile filozof yönü iç içedir. Karadeniz'e açılan denizciler için bir harita çizen düşünür, dünyanın, genişliği yüksekliğinin üç katı olan bir silindir biçiminde olduğunu ileri sürmüştür. Diğer taraftan, yaşamın denizde başlayıp, insan da dahil olmak üzere tüm canlıların önce denizlerde yaşamış olup, karaya daha sonra çıktıklarını ortaya koyan bir 'evrim' kuramı geliştirmiştir. (Cevizci, 2009: 40)

İlk-ilke (arkhe) arayışında, Thales'in başlattığı soyutlamayı daha da ileri götürür. Onun da amacı değişimi, değişimin ardındaki değişmeyen ilk-ilkeye bağlı olarak açıklayabilmektir. Thales'in ilk-ilke olarak öne sürdüğü suya, nicelik bakımından sınırlı, nitelik bakımından belirli olduğu gerekçesiyle karşı çıkar. Suyun nitelik olarak belirli olması, onun ıslak ve soğuk olmasıdır. O halde, sıcak ve kuru şeyler, yani nitelik olarak suyun karşıtı olan şeyler sudan nasıl açığa çıkacaklardır? Diğer taraftan, suyun nicelik olarak sınırlı olması, sonlu bir madde olmasıdır. Sonlu bir madde kütlesinden, evreni meydana getiren sonsuz varlık kütlesi doğamaz. O halde, Anaksimandros'a göre, aranan ilk-ilke nitelik bakımından belirsiz, nicelik bakımından sınırsız olmalıdır. Anaksimandros'un bu ilkesi, hiçbir duyusal maddeyle özdeş olmayan *apeiron*'dur. Apeiron'un belirsizliği, onun içerisinde karşıtların bulunmamasından kaynaklanır.

Anaksimenes

İyonya Okulunun son temsilcisi olan Anaksimenes (M.Ö. 585-525), felsefe tarihçileri tarafından Anaksimandros'un soyutlama düzeyinden bir gerileme olarak görülür. Soyut bir ilk-ilke (arkhe) yerine, Thales'te olduğu gibi somut bir maddeyi, 'hava'yı öne sürer. Bu gerileme ile birlikte ileri bir adım da atılmıştır. Anaksimenes, birlikten çokluğa geçiş sürecini, varolanların havadan nasıl varlığa geldiklerini açıklamaya çalışır. Bunun için de havanın sıkışma ve seyrekleşmesine gönderimde bulunur. Buna göre, hava seyrekleştiği zaman ateş, sıkıştığı zaman rüzgar, bulut, su ve toprak oluşur. Böylece, geçiş süreci, seyrekleşme ve sıkışma kavramları ile açıklanır. Diğer taraftan niceliksel farkların, niteliksel farklara dönüşebileceği düşüncesinin de ilk örneği olması bakımından bu yaklaşım önem taşır. Maddenin bütün niteliksel farklarının temelinde bulunan ilk-ilkenin değişen sıkışma ve seyrekleşme dereceleri ile açıklanabileceği görüşü, modern fiziğin "fiziki fenomenlerin matematiksel

---

* Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü

denklemlerde ifade edilebildikleri zaman ancak bilimsel olarak açıklanmış olacakları” kabulünün ilkel örneği konumundadır. (Cevizci, 2009: 41, 42)

Atomcular

Atomcu Okulun kurucusu olarak gösterilen Miletoslu Leukippos’un eserleri ile Demokritos’un eserleri bir anlamda iç içe geçmiştir. Yapıtların bütünü, belirli bir yaklaşımı paylaşması bakımından ortak bir düşüncenin ürünüdür. Her ne kadar Demokritos Ön-Sokratikler olarak adlandırılan düşünürlerden sonra yaşamış olsa da, onun düşüncesi de ilk-ilke (arkhe) arayışına bir yanıt oluşturma yönündedir.

Leukippos ve Demokritos’a göre, her şeyin temelinde sonsuz sayıda bölünemez öğeler vardır. Bu öğeler atom olarak adlandırılırlar. Duyular tarafından algılanamayacak kadar küçük olan bu öğeler birbirlerinden büyüklük ve biçimleri ile ayrılırlar. Bütün atomlar katılık ve içine-işlenemezlik özelliğini paylaşırlar. Sayıca sonsuzdurlar ve boşlukta devinirler. (Copleston, 2009: 65) O halde atomculara göre, varlık atomlardan ve boşluktan oluşur. Leukippos’a göre, boşluk cisimsel değildir, fakat cisim denli olgusaldır. Boşluk içerisinde devinen atomlar tesadüfi biçimde birbirleriyle çarpışırlar ve atom kümeleri oluştururlar. Değişim, atomların bir araya gelmelerinden ve dağılmalarından ibarettir. Boşlukta devinen atomların ilk hallerinde, devinim için dışsal bir kuvvete ihtiyaç yoktur. Atomların bu devinimleri için bir açıklamaya ihtiyaç görülmemiş ve ilksiz – sonsuz devinimin kendi kendine yeterli olduğu düşünülmüştür.

Sonuç Yerine..

Görüldüğü üzere değişimin ve çokluğun açıklanması için, değişimin ardında ve onun nedeni olarak varolan temel ilk-ilke (arkhe) arayışı, aynı soruya verilen farklı yanıtların ve bu farklı yanıtlara bağlı ‘kuramlar’ın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların ‘kuram’ olarak adlandırılmalarının nedeni, empirik verilerde kalmayıp soyutlamalar içermeleri ve değişim fenomenini açıklamaya yönelik modeller olmalarıdır. Bunun yanı sıra temellerinde yasa ve düzenlilik düşüncesi vardır. Bununla beraber cevaplandırılması gereken soru bu kuramların bilimselliğin ilk örnekleri mi yoksa saf metafizik mi olduklarıdır. Pozitivizm ve realizm açısından olası iki yanıt söz konusudur. İlk yanıtta göre, doğa filozoflarının kuramları kesinlikle bilimsellikten uzaktır. Çünkü bu kuramların doğrulanmaları ya da sınanmaları olanaklı değildir. Soyutlamaların algı dünyası ile (empirik verilerle) bağları kurulamamaktadır. Bu nedenle de ancak salt metafizik ya da salt spekülasyon olarak değerlendirilebilirler. Oysa ikinci yanıt doğa filozoflarının kuramlarına karşı bu denli sert değildir. İkinci yanıtta göre, bu kuramlar bugün anladığımız anlamıyla bilimsel değildirler. Fakat, kuram

düşüncesinin vizyonuna sahiptirler. Diğer bir deyişle, kuram düşüncesinin biçimsel yapısının ilk örnekleri olarak bilimin ilkel başlangıcı konumundadırlar. Örneğin, Demokritos her şeyin atomlardan meydana geldiğini söylediğinde, elinde bu kuramı doğrulayabilecek hiçbir şey yoktu. Fakat teorinin çok değerli bir vizyonu vardı. Ancak iki bin yıl sonra, bu vizyon doğrulanabildi. (Carnap, 1966: 244, 245) Bu nedenle hiçbir kuramın ileriye yönelik vizyonu çok katı bir biçimde reddedilmemelidir. Bu aşamada, ‘kuram’ bir hipotez olarak öne sürüldüğünde, bilimsellik adına aranabilecek tek ölçüt prensip olarak sınanabilirlik özelliğini taşımasıdır. Diğer bir deyişle herhangi bir kuramın, ortaya atıldığı anda doğrulanması bilimsellik adına bir zorunluluk değildir.

Antik Yunan Doğa Filozofları’nın doğaya yönelimleri, daha önce kullandığımız bir ifadeyi tekrarlırsak, bilimsellik ile metafizik arasında salınmaktadır. Fakat düşünceye kuram vizyonunu kazandırdıkları ve mitsel açıklamalardan bağımsız açıklama modellerinin ilk örnekleri oldukları açıktır. Bu ilk örnekler, kendi ölçütlerini daha gevşek kullanan pozitivistler ve realistler için düşük bilimsellik seviyesine sahiplerken, konvansiyonalistler için ise en az bugünkü kuramlar kadar bilimseldirler. O halde, yorum ve derece farklarına rağmen, ‘bilimsel kuramlar’a yönelik her üç yaklaşım için kuramsallaşmanın başlangıcı doğa filozoflarına dayanır. Bu durumda, bilim felsefesi ve tarihçesinin önünde incelemesi gereken 2600 yıllık bir kuramlar tarihi vardır. Diğer bir deyişle, düşüncenin kuramsallaşma tarihini ölçen saat 2600 yıldır çalışmaktadır.

Kaynaklar

ARISTOTELES (1996), *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

CARNAP, Rudolf (1966), *Philosophical Foundations of Physics*, Basic Books, New York, London.

CEVİZCİ, Ahmet (2009), *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul.

COPLESTON, Frederick (2009), *Felsefe Tarihi – Ön-Sokratikler ve Sokrates-*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., İstanbul.

KEAT, Russel; URRY, John (2001), *Bilim Olarak Sosyal Teori*, çev. Nilgün Çelebi, İmge Yay., Ankara.